

Küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğini açıklama girişimi olarak C. Mouffe-E. M. Wood karşılaştırması*

Doğukan Bayındır

Hacettepe Üniversitesi Doktora Öğrencisi
e-posta: dogukanbayindir2@gmail.com
ORCID:0000-0002-9604-386X

Özet

Toplumsal bağlam, toplumsal mülkiyet ilişkilerinin oluşturduğu bütünsellik içinde maddi ve söylemsel olan unsurları içeren bir niteliğe sahiptir. Düşünceyle düşüncenin olduğu toplumsal ortamı, birbirinden ontolojik olarak ayrılmış düzeyler olarak değerlendirmek hatalı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu nedenle, makale boyunca siyasal düşüncenin maddi temelle bağlı kurularak bir toplumsal inceleme yapılması hedeflenmektedir. Dolayısıyla, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğine ilişkin ortaya koyulan savlar, kapitalist toplumsal bağlamda değerlendirilecektir. Makalede, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin bütünselliği temelinde, 1980'li yıllar ve sonrasında yaşanan politik-ekonomik gelişmeler ile birlikte siyasetin niteliğinde ortaya çıkan değişimler incelenmektedir. Bu bağlamda, C. Mouffe ve E. M. Wood'un küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğine ilişkin değerlendirmeleri, kapitalist toplumlarda siyasetin niteliğine ilişkin farklı perspektifleri temsil etmeleri bakımından değerli görüldüğü için tartışılmaktadır. Araştırmacıların ortaya koydukları savlar, araştırma yaklaşımları, yöntemleri ve küresel kapitalist dönemde toplumsal bütünselliğe ilişkin görüşleri bakımından ayrılmaktadır. Makalede, bu karşılaştırmanın oluşturduğu arka planda, küresel kapitalist dönemde kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin özgül yanı olan siyasal alan ve ekonomik alan arasındaki ayrımın varlığının devam ettiği, ancak siyasetin niteliğinde önemli değişimler gerçekleştiği ifade edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Demokrasi, küresel kapitalizm, refah devleti, siyaset, toplumsal bağlam

1. Giriş

Küresel kapitalist dönem siyasetini açıklamaya yönelik Mouffe-Wood karşılaştırması, kapitalist Batı toplumlarında ortaya çıkan gelişmeler sonrasında

* Geliş/Submitted: 12.01.2025, Kabul/Accepted: 06.05.2025

siyasetin niteliğindeki değişimin incelenme yöntemi, nedenleri ve sonuçları hakkında yürütülen bir tartışmadır. İki düşünür arasındaki karşılaştırma, siyasetin niteliğindeki değişim bağlamında, siyasetin kapitalist toplumdaki konumuna odaklanmaktadır. İnceleme boyunca ifade edilen birçok başlık, kapitalist toplumların önceki dönemlerini açıklamak amacıyla da kullanılabilir. Bu nedenle, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğine ilişkin tartışmada, söylemsel anlamda süreklilik arz eden kimi ifade biçimlerinin, maddi bağlamla birlikte düşünülmesi sonucunda, nasıl ve neden yeni anlamlar kazandıklarının görülmesi mümkün olabilmektedir. Bu nedenle, Mouffe-Wood karşılaştırması, söylemin biçimsel unsurlarının sürekliliği ve içeriğin yenilenmesine ilişkin değişimlerin gözlemlenebilmesi bakımından da önemli bir inceleme noktası olma niteliğine sahiptir.

Küresel kapitalist dönemde siyasete ilişkin tartışmalardan biri olarak Mouffe-Wood karşılaştırması, 1970’lerde gerçekleşen kapitalizmin krizine yönelik tepkilerin ortaya çıktığı ve kriz sonrasındaki küreselleşme eğilimlerinin olduğu bir toplumsal bağlamda incelenmektedir. Bu nedenle, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğine ilişkin tartışmada ortaya koyulan savlar, toplumsal gerçekliğin incelenişi ve araştırmacıların toplumsal yapıda ‘olması gerekene’ ilişkin düşüncelerinin iç içe geçtiği bir içerik kazanmaktadır. Bu durum, Mouffe’un değerlendirmelerinde daha net bir biçimde görülebilmektedir. Bu doğrultuda, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğine ilişkin tartışma çerçevesinde Mouffe, kapitalist toplumların yaşadıkları sorunlara yönelik incelemesinde, liberal demokrasiyle sosyal demokrasi anlayışını eklemlen radikal demokrasi anlayışına dayanan eleştirel bir yaklaşım geliştirmektedir (Laclau ve Mouffe, 2017: 103-4). Benzer bir eleştirel duruşu, Wood’un yazdıklarında da görmek mümkündür. Wood, siyasetin niteliğine ilişkin değerlendirmelerinde eleştirel bir duruş sergilemektedir. Ancak, toplumsal yapıda olması gerekene ilişkin siyasal alana odaklanan bir program ortaya koymamaktadır. Wood’un yaklaşımı, tarihsel maddecilik temelinde kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerine odaklanarak, kapitalist toplumlardaki siyasal biçimlerin sınıfsallığına vurgu yapan bir içeriğe sahiptir (Wood, 1983: 241, 261; 2018: 99-100). Bu iki farklı yaklaşım, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğinin değiştiği konusunda anlaşmaktadır. Ancak, araştırmacıların değişimin nedenlerine ve sonuçlarına yönelik farklı savları bulunmaktadır.

Küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğine ilişkin inceleme, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin bütünselliğini ortaya koyan bir içeriğe sahip olmalıdır. Çünkü, bu bütünsellik, toplumsal ilişkilerin işleyişinin ve değişiminin açıklanmasını sağlaması bakımından önemlidir. Bu çerçevede, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin ‘çekirdeğini’ oluşturması dolayısıyla, işçi sınıfı-sermaye ilişkisi ve bunun temelinde yatan sınıf olgusuna yönelik tartışmalara odaklanmak gerekmektedir. Çünkü, küresel kapitalist dönemde, sınıf olgusuna dair önemli

tartışmaların ortaya çıkmasını sağlayan bir maddi ortam oluşmuştur. Küresel kapitalist dönemde, işgücünün ağırlıklı olarak çalıştığı sektörlerin değişmesiyle birlikte, işgücünün çalışma biçimine ilişkin değişimler yaşanmıştır. Üretimde esnek çalışma biçiminin yaygınlaşmasına denk düşen bu süreç, refah devleti düzenlemelerinin baskın olduğu kapitalist döneminin işgücü yapısının değişimiyle sonuçlanmıştır (Harvey, 2015:61-62, 83-84). Bu süreç boyunca, bu süreçlerle bağının niteliği tartışmalı olmakla birlikte, kapitalist toplumlarda siyasetin niteliğinde önemli değişimler yaşanmıştır.

Küresel kapitalist dönemde¹, refah devleti döneminin düzenlemelerinin aşınmasıyla birlikte, ulus devletlerin varlığı literatürde tartışılan bir konu başlığıdır. Özellikle 1990'lı yıllarda, ulus devletlerin bir biçimde ortadan kalkacağı ve yerine küresel düzeyde bir örgütlenmenin geçeceğine ilişkin iddialar ortaya atılmıştır. Bu iddialara eleştirel veya olumlayıcı biçimde yaklaşanlar olmuştur. Bu tartışmaların bir diğer boyutunu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan tek kutuplu dünya tartışmaları oluşturmaktadır. Öte yandan, bütün bu gelişmelerin ortaya çıktığı bağlamda, küresel kapitalizmin merkezindeki ülkelerle çevresinde bulunan ülkeler arasında sermayenin hareketliliğine bağlı değişen ilişkiler oluşmaktadır. Sermayenin coğrafi hareketliliğinin artmasının arkasında, Avrupa Birliği'nde (AB) olduğu biçimiyle sınırların ortadan kalkması (veya belirli ölçeklerde ortadan kalkması) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) aracılığıyla ticaret anlaşmalarının standartlaşmasına paralel önemli gelişmeler bulunmaktadır. Bütün bu gelişmelerle birlikte, 2000'li yıllarda enformasyon teknolojisi alanındaki yatırımlar, imalat ve fiziki altyapılarda yapılan yatırımlardan daha büyük bir hacme sahip olmaya başlamıştır. Bu nedenle, küresel kapitalist dönemde, enformasyon teknolojisinin ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu söylemek mümkündür. Enformasyon teknolojisinin gelişimi dolayısıyla kültür sanayisinin geliştiği görülmektedir (Harvey, 2015: 100, 166-8). Bu gelişmeler, tüketim toplumuna yönelik dinamikleri hızlandırmakta ve siyasal alanda yeni tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Makalede Mouffe-Wood karşılaştırması, küresel kapitalist dönemde ortaya çıkan bu gelişmeler bağlamında değerlendirilecektir. Makalenin bölümleri, bu temel üzerinde şekillenmektedir. Makalenin ilk bölümünde, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğine ilişkin tartışmanın epistemolojik boyutuna odaklanılacaktır. Epistemolojik boyut, kapitalist toplumsal bütünselliğe ilişkin değerlendirmelerden bağımsız bir içeriğe sahip değildir. Bu nedenle, yapısal olarak ayrılmış bir epistemoloji tartışması yürütülmeyecektir. İkinci bölümde, birinci bölümdeki tartışmayı genişleterek, küresel kapitalist dönemde yeni olanın ne olduğuna yönelik

¹ Küresel kapitalist dönem, 1970'li yıllardan itibaren oluşmaya başlayan ve sermayenin küresel düzeydeki hareketliliğiyle birlikte, kapitalizmin küresel düzeyde baskın üretim biçimi oluşunu ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.

değerlendirmeler yapılacaktır. Bu değerlendirmeler ışığında üçüncü bölümde ise, kapitalizmin evrenselleştiği bir bağlamda toplumsal mülkiyet ilişkilerinde siyasal alana ilişkin önermeler ortaya koyulacaktır.

2. Kapitalizmde siyasal alan ve ekonomik alan: Epistemolojik bir tartışma

Küresel kapitalist toplumsallığı, bütüncül bir yaklaşımla açıklayabilmek için kapitalist toplumda siyasal alan ve ekonomik alan arasındaki ayrımın temelleri incelenmelidir. Kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinde, önceki pre-kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinden farklı olarak, üreticilerden artığın elde edilmesi süreci, siyasal ve ekonomik zorun ayrıştığı bir niteliğe sahiptir. Kapitalistin doğrudan üreticinin artığını elde etmesi, pre-kapitalist toplumlardan farklı biçimde siyasal güçten ayrı ve kapitalistin ekonomik gücüne dayanarak gerçekleşmektedir. Kapitalizmde artığın elde edilmesi ilişkisinin bu özgün yanı dolayısıyla, siyasal alan ve ekonomik alan arasında toplumsal bir ayrım oluşmuştur (Wood, 2018: 101-102). Kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinde siyasal alan ve ekonomik alan arasındaki ayrım temelinde oluşan ilişkisellik, artık elde etme sürecinin bu niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bu ilişkisellik bağlamında, kapitalist toplumlarda ortaya çıkan gelişmeler, kapitalist toplumsallığın ‘farklı’ ve ‘ayrı’ alanlarında çeşitli sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Kapitalist toplumlarda 1970’li yılların sonrasında, merkez ülkelerde işgücünün yoğunluğu imalat sektöründen hizmet sektörüne doğru bir geçişkenlik göstermiştir. Buna paralel olarak 1970’lerde başlayan finansal değişim, 1980’li yıllar sonrasında bilgisayar ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerle birlikte ciddi oranda masraf düşürücü bir hâl almıştır. Bu dinamik, hem sanayideki kâr oranı düşüşüyle başlamış hem de bu süreçle eşgüdümlemiş (Mooers, 2001: 67). Bu süreçle paralel bir biçimde, finansal sermayenin önünde engel olduğu düşünülen düzenlemelerin ortadan kaldırılmasına yönelik talepler ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler temelinde, kapitalist merkez ülkelerde refah devletinin düzenlemeleriyle oluşan ortamdan, neoliberal devlet yapılanmasıyla birlikte bu düzenlemelerin ortadan kaldırılmasına yönelik taleplerin ve pratiklerin oluşturduğu bir ortama geçiş yaşanmıştır. Kapitalizmin evrenselleşmesiyle birlikte ortaya çıkan dinamikler sonucunda, refah devleti dönemine ilişkin çeşitli düzenlemelerin aşınmasına yol açan bir eğilimin ortaya çıktığı görülmektedir. Kapitalizmin evrenselleşmesi, sermayenin finansallaşma, serbest ticaret, emeğin esnekleştirilmesi gibi gelişmeler sonucunda, küresel düzeyde yeni ilişkilere kaynaklık etmesiyle, ulusal düzeydeki toplumsal dinamiklerin eklemelenmesinin oluşturduğu bağlamı ifade etmektedir (Wood, 2020: 20-22). Bu dinamiğin en önemli göstergesi olarak, 1980’li yıllarla birlikte, siyasetin ‘sınıfsal’ içeriği aşınmaya başlamıştır. Bu aşınma, refah devleti

döneminin toplumsal büyüme ve toplumsal sınıfların kazanımları arasındaki bağa dayalı ilişkisinin yerini, toplumsal eşitsizliklerin yoğunlaştığı bir ortamın aldığı ve küresel düzeyde piyasaların gelişiminin, büyüme ile toplumsal sınıfların kazanımları arasında böyle bir bağa sahip olmadığı bir süreçte gerçekleşmiştir. Bu durum, sınıf temelli siyaset yapma biçimlerinin kimlik temelli siyaset yapma biçimleri lehine geri plana düşmesi anlamına gelmektedir. Bu dinamik, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğinde değişimin tartışıldığı maddi bağlamı oluşturmaktadır.

1970’li yıllarla birlikte, AB ve birliği oluşturan ulus-devletlerde yaşanan gelişmeler, Mouffe’ın görüşlerinin oluştuğu toplumsal bağlamı oluşturmaktadır. Bundan farklı olarak, Kıta Avrupası ve AB bağlamından farklı bir bağlamda bulunan Wood, küresel kapitalist dönemde kapitalist genişlemenin öncü rolünü üstlenen Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve komşusu Kanada’nın oluşturduğu bir ortamdaki etkilenmektedir. Mouffe, siyasal çatışmanın özelliklerine ilişkin fikirlerini, AB siyaseti ve siyasal kurumlarındaki gelişmeler ekseninde geliştirmektedir. Mouffe’un birçok noktada, AB ve demokrasi açığına ilişkin referansları, onun siyasete ilişkin değerlendirmelerinin oluştuğu bağlamı ortaya koyması bakımından önemlidir. Diğer yandan, AB ülkelerindeki aşırı sağ ve liberal demokrasi meselelerine odaklanarak, siyasetin niteliğindeki değişimleri tartışmaktadır. Mouffe’un bölgesel bir birliğin varlığını önemli bulması ve küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğine yönelik görüşleri, Wood’un siyasal birimlere ilişkin değerlendirmelerinden birçok noktada ayrılmaktadır (Mouffe, 2005: 51-53). Wood, küresel kapitalist dönemde ulus-üstü ve ulus devlet yapılanmaları arasındaki ilişkiye kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin bütünselliği temelinde yaklaşmaktadır. Wood, doğrudan ABD ve Kanada siyasetini ele almasa da, ulus devlet yapılanmaları ve kapitalizm arasındaki ilişkiselliğe yönelik fikirleri, Kıta Avrupası deneyimlerinden farklılıklar gösteren ABD ve onun dünya siyasetindeki konumundan etkilenmektedir. Diğer yandan, Wood, tarımsal kapitalizmin İngiltere’deki oluşumu ve Kıta Avrupa’sında kapitalizme geçiş tartışmalarına odaklandığı çalışmalarında, siyasal alan ve ekonomik alan arasındaki kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkileri temelinde ortaya çıkan yapısal ayrıma vurgu yaparak, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliği tartışmasını, Mouffe’un yaptığı gibi düzeylere bölerek incelememektedir (Wood, 2016: 56-61; 2020: 26-29).

Bu noktada, makalenin sınırlarını oluşturan toplumsal bağlamın adlandırılmasına ilişkin açıklama yapılması gerekmektedir. Küresel kapitalist siyasetin niteliği, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkileri bağlamında siyasal alan ve ekonomik alan arasındaki yapısal ayrım temelinde oluşmaktadır. Kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinde siyasal alan ve ekonomik alan arasında oluşan ayrım, artı-değerin elde edilmesi sürecinin iktisadi zora dayalı olmasının sonucunda gelişmektedir. Bu toplumsal ilişki biçimi, küresel kapitalist dönemde de varlığını

sürdürmektedir. Bu bakımdan küresel kapitalist dönemin, ‘kapitalist’ sıfatını taşıması gerekmektedir. Sıfatın bu şekilde ifade edilmesi, ilk bakışta totolojik bir biçimde ifade edildiği izlenimi uyandırmaktadır. Ancak, burada küresel dönemde siyasetin niteliğinin değişimi ve aynı zamanda kapitalist sıfatının devamlılığının vurgulanması hedeflenmektedir. Kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinde oluşan değişimler sonucunda, siyasal alan ve ekonomik alan arasındaki bağların oluşturduğu ilişkisellikte çeşitli değişimler yaşanmaktadır.

Küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğindeki değişimi açıklayabilmek için, kapitalizmi tanımlamak gerekmektedir. Çünkü, bu bağlantı karşılaştırmanın bağlamındaki siyasetin konumu anlamlandırma sürecinde iki düşünürün de bir şekilde temas ettikleri bir husustur. Bu nedenle, kapitalizmin nasıl tanımlandığıyla, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğinde yaşanan değişim meseleleri birbiriyle bağlantılı konu başlıklarıdır². İncelemenin bu noktasında, küresel kapitalist siyasetin niteliğinde değişim meselesini açıklamak amacıyla ortaya koyulan yaklaşımlara odaklanmak faydalı olacaktır. Bu nedenle, kapitalist toplumlarda değişimin nasıl oluştuğuna ilişkin siyaset bilimi yazınında önemli etkilere sahip olan, doğrudan birbirlerine cevap niteliğinde olmasa da, siyasetin niteliğinde yaşanan değişimleri değerlendirmek bakımından faydalı bir kaynak olan Mouffe-Wood karşılaştırmasına yoğunlaşmak gerekmektedir. Bu karşılaştırma, kapitalizme yönelik farklı yaklaşımları da ortaya koyacaktır.

Mouffe ve Wood arasındaki temel ayrım, epistemolojik bir niteliğe sahiptir. İki araştırmacının kapitalizmi açıklama biçimlerinde önemli farklılıklar bulunmaktadır. Mouffe, kapitalizmi ekonomik olana/alana denk düşen bir olgu olarak nitelendirmektedir. Bu temelde, siyasetin niteliğine yönelik yürütülen tartışma, siyasal alanın sınırlarında incelenmektedir. Bu nedenle, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliği tartışmasında, temelde siyasal bir biçim olarak nitelendirilen ‘neoliberalizm’ önemli bir yer tutmaktadır. Mouffe’un neoliberalizm incelemesi, liberal görüşlerin ‘siyasal olanın’ antagonistik boyutunu yok saymalarını eleştiren bir içeriğe sahiptir (Mouffe, 1983:8; 2009: 102). Wood, bu görüşten farklı olarak, siyasal olanın konumunu kapitalist toplumsal bütünlük içinde tartışmayı önermektedir. Bu şekilde, siyasal alan sınırları içinde kurgulanan siyasal olanın, nasıl yapılandırıldığını diğer bir ifadeyle kökenine ilişkin bir tartışma yürütmenin mümkün olduğunu savunmaktadır (Wood, 2018: 99-100).

² Kapitalizm, toplumsal araştırmalarda sıkça kullanılan yaygın bir kavramdır. Bu yaygınlık, diğer bir yandan kavrama yönelik birden fazla yorumun ortaya çıkmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu nedenle, kapitalizmin nasıl tanımlanması gerektiğine ilişkin çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak, çeşitli yaklaşımlar arasındaki fark, sadece kavramsal sınırlara ilişkin bir içeriğe sahip değildir. Kavramsal sınırlar olarak görünür hale gelen farklar, ilgili yaklaşımların toplumları nasıl ele aldıklarına ve neyi açıklamak istediklerine dair tercihlerini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, sorun sadece kavramsal sınırlara ilişkin değildir.

Bu noktada, kapitalizme nasıl yaklaşıldığının yanı sıra, toplumsal sınıf olgusunun nasıl ele alındığı da önemli bir soru başlığı olarak ortaya çıkmaktadır. Wood'a göre, Mouffe'un sınıf olgusuna ilişkin yaklaşımı, kapitalist üretim ilişkilerini temel almayan ve sınıf olgusunu diğer toplumsal olgularla eşit düzeye yerleştiren bir içeriğe sahiptir (Wood, 2018: 127, 131-5) . Buna karşın Mouffe, kapitalist artı değerın elde edilmesi ilişkisinin kuruculuğuna yönelik tarihsel maddeci önermeyi reddetmektedir. Karşılaştırmanın diğer tarafında Mouffe'un bu reddiyesi, tarihsel maddeci literatüre ilişkin ekonomizm eleştirisi biçimini almaktadır. Mouffe, ekonominin temel belirleyici olduğuna ilişkin bir düşünceyi eleştirmektedir. Bununla bağlantılı olarak, sınıf olgusuyla siyasal ideolojiler arasında zorunlu bir nedenselliğın olmadığını savunmaktadır (Laclau ve Mouffe, 2017: 117-8).

Kapitalist toplumlarda değişimin nasıl oluştuğuy meselesi, toplumsal incelemede odaklanılan birimlerin ne olduğuy ve hangi içeriğey sahip olduğuyyla ilişkilidir. Mouffe-Wood karşılaştırmasında ortak bir kavram olarak, 'sınıf' kavramıyla karşılaşılmaktadır. Sınıf, ortak bir kavram olarak görünmekle birlikte, araştırmacıların bu kavrama yaklaşımı birbirinden farklıdır. Bu farklılık, toplumsal sınıflar ve değişim arasındaki bağlantıya ilişkin birçok konunun tartışılmasına kaynaklık etmektedir.

Wood, sınıf olgusuna kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkileri bağlamında özel bir olgu olarak yaklaşmaktadır. Çünkü, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinde üreticilerden artığın elde edilmesi sürecini baz alan bir sınıf kavramına başvurmaktadır. Bu durumda, kapitalist toplumsallıkta ekonomik güce dayalı artık elde edilmesi süreci, toplumsal sınıfların varlığının temeli olmaktadır. Wood, sınıf olgusunu, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinde özel bir olgu olarak nitelendirmeyen yaklaşımların, kendilerini kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkileriyle sınırladıklarını ifade etmektedir. Buna ek olarak, bu yaklaşımları tarihsel kökene referans vermek amacıyla, 'yeni revizyonizm' olarak nitelendirmektedir (Wood, 1990: 77). Wood, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinde sınıf olgusuna yönelik vurguyu, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin bütünselliğini işaret etmekte ortaya koyduğuy ısrarıyla birlikte değerlendirmektedir. Buna göre, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin bütünlüğü reddedildiğiy takdirde, toplumsallığın kapitalist ilişkilerden kaynaklanmadığının açıklanması gerekmektedir (Wood, 2016: 284). Bu görüşler, merkez kapitalist ülkelerde işgücünün sektörel değişimlerinin yaşandığı bir bağlamda ifade edilmektedir. Wood, toplumsal değişimlerin yaşandığı bu bağlamda, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin bütünselliğiy ve dinamiklerine yaptığı vurguyla, emeğey yönelik kapitalist sınıflandırmalardan farklı, üretim ilişkilerindeki konumları temel alan sınıfsal bir değerlendirmenin yapılmasını önermektedir. Wood, Poulantzas ve Laclau tartışması bağlamında, emekçiy sınıfın

birliğinin kapitalist mistifikasyona karşı bir biçimde vurgulanması gerektiği görüşünü savunmaktadır (Wood, 1983: 241, 261).

Karşılaştırmının diğer tarafında Mouffe, tarihsel maddecilik akımında ekonomizm temelli bir yaklaşımın bulunduğunu ifade etmektedir. Ekonomizm, üretici güçlerin nötr biçimde ele alınması, üretici sınıfların homojenleşmesi ve homojenleşmiş işçi sınıfının tamamının çıkarı dolayısıyla sosyalizmi destekleyeceğine ilişkin bir varsayıma dayanmaktadır. Mouffe, bu temelde, siyasal olanın anlamsızlaştığı ve yapısal ilişkilerin ön plana çıktığı bir toplumsal inceleme yönteminin oluştuğunu ifade etmektedir (Mouffe, 1983: 8).

Mouffe, siyasal alana vurgu yaparken, ekonomist olarak nitelendirdiği yaklaşımların zıttı bir perspektiften, üretim ilişkilerindeki konumla ideoloji arasındaki bağın rastlantısal olduğu ifade etmektedir. Üretim ilişkilerindeki konumla ideoloji arasındaki bağın rastlantısallığıyla birlikte, toplumsal incelemede ideolojinin ayrıcalıklı bir konum elde etmesi mümkün hale gelmektedir. İdeoloji ve sınıf olgusu arasında herhangi bir bağın olmadığı görüşü, ideolojik olanın ayrı bir ‘toplumsal düzey’ olarak değerlendirilmesiyle sonuçlanmaktadır. Bunun sonucu olarak, ideolojik olanın incelemesi, ideolojik olanın sadece siyasal alana ilişkin unsurlarla açıklanmasına ilişkin kuramsal temele yerleşmektedir.

Kapitalist toplumda sınıf olgusuna yönelik bu iki farklı yaklaşım, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğine ilişkin farklı yaklaşımların geliştirilmesinin temelini oluşturmaktadır. Mouffe, küresel kapitalist dönemde ortaya çıkan ‘yeni’ toplumsal hareketlerin ve bu hareketlerin çıkış noktasını oluşturan kimliklerin siyasal alana has bir biçimde incelenmesine dayanarak, sınıf olgusunu bu kimliklerden birisi olarak değerlendirmektedir. Küresel kapitalist dönemde yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin bütünselliğinde incelemeyi öneren Wood, sınıf olgusunun özel bir olgu olduğunu savunarak, sınıfın herhangi bir kimlikten farklı olduğunu ifade etmektedir.

Mouffe, kapitalist toplumdaki diğer kesimler ile işçi sınıfı arasında ‘kimlik’ olma hali bakımından niteliksel bir ayrım görmemektedir. Buna karşın Wood, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerindeki konumu itibarıyla işçi sınıfının ayrıcalıklı bir konumu bulunduğunu savunmaktadır. Bu iki yaklaşım, 1970’lerden itibaren ortaya çıkan toplumsal gelişmelere yönelik farklı bakış açıları geliştirmektedir. Sınıf olgusunun, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinde özel bir konuma sahip olduğu savıyla herhangi bir kimlik düzeyinde olduğu savı, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğine ve yaşadığı değişimlere ilişkin farklı açıklama biçimlerinin geliştirilmesine temel olmaktadır.

Bu bakış açılarının sonucu olarak, siyasal ideolojilerin toplumsal bağlamına ilişkin farklı açıklamalar geliştirilmektedir. İdeolojinin kapitalist toplumdaki yeri, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğini anlayabilmek için oldukça önemlidir. Çünkü, kapitalist toplumda siyasetin önemli unsurlarından biri ideolojidir.

Kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin özgün yapısı dolayısıyla, siyasal alana özgü bir niteliğe bürünen ideoloji, toplumsal bütünsellikten arındırılarak kendiliğinden bir olgu olarak incelenebilmektedir. Eğer, ideolojinin olduğu toplumsal bağlama odaklanılırsa, ideoloji incelemelerinin açıklama kapasitesinin artması mümkündür. Bu nedenle, ideoloji tartışmasının, geçmiş dönem ve Mouffe-Wood karşılaştırmasına referansla, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkileri bağlamındaki konumunun ifade edilmesi faydalı olacaktır. Ayrıca, ideoloji kavramının tarihsel süreklilikte nasıl farklı anlamlar kazandığına ilişkin bir perspektif geliştirilecektir.

Mouffe-Wood karşılaştırmasından önceki tartışmalarda ideoloji olgusunun, ekonomizm eleştirisiyle birlikte, birbirinden farklı anlamlar kazandığı örneklerle karşılaşmak mümkündür (Blackledge, 2017: 96-101). Bu tartışmalar, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliği ve siyasal alanın toplumsal bütünsellikteki konumuna ilişkin değerlendirmelere temel oluşturması bakımından önemlidir. Bu tartışmalarda ideoloji olgusu, birçok bakımdan özne olgusuyla (birey veya sınıf) birlikte ele alınmaktadır. Bu temelde Mouffe, öznenin oluşumu sürecinde ideolojiye olumlu bir konum atfetmektedir. Dolayısıyla, ideolojinin olumsuzlandığı yaklaşımları eleştirmektedir. Buna göre, ideoloji, önceki eleştirilerde olduğu gibi yanlış bilinç veya fikir sistemi olarak ele alınmamaktadır. İdeoloji, bir tarihsel bloğun çeşitli biçimlerde eklemlendiği kurumlarda ve aygıtlarda cisimleşen organik ve bütünsel bir ilişki olarak değerlendirilmektedir. Mouffe, toplumsal sınıflara ilişkin değerlendirmelerinde, sınıf olgusunu herhangi bir kimlik düzeyinde ele almaktadır. Bu bağlamda, ideoloji ve sınıf aidiyeti arasındaki ilişkinin sorgulanır bir hale geldiğini ifade ederek, ideolojinin oluşumunda hegemonik eklemlenmelerin ve ilişkilerin önemine dikkat çekmektedir. Hegemonik eklemlenmelerin ve ilişkilerin ucu açık olması dolayısıyla, sınıf ve ideoloji arasındaki bağın ‘rastlantısal’ olduğunu savunmaktadır (Laclau ve Mouffe, 2017: 117-8). Wood, Mouffe’un sınıf olgusuyla ideoloji arasındaki bağı koparan yaklaşımını eleştirmektedir. Wood, tarihsel süreçler ve siyasal hedefler arasında organik bir birliğin olduğunu savunmaktadır. Ancak, bu vurgu, herhangi bir tarihsel oluşumun tahmin edilebilir bir tarihsel sonuç olduğu anlamına gelmemektedir. Wood, Mouffe’un ‘zorunluluk’ kavrayışına yönelttiği eleştiriye kısmen benzeyen bir eleştiri yapmakla birlikte, sınıf olgusuyla siyasal hedefler arasında bağlantı olmadığı savının toplumsal gerçekliği açıklamak bakımından hatalı bir yaklaşım olduğunu ifade etmektedir. Wood, sınıf olgusunun üretim ilişkilerindeki özel konumuna yaptığı vurguyla birlikte, sınıf olgusuyla ideoloji arasındaki bağın, var olan toplumsal güçlerden ve mücadelelerden kaynaklanan ‘tarihsel olanaklar’ olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda Mouffe’un yaklaşımını, maddi olan ile söylemsel olan arasındaki bağın koparılması, diğer bir deyişle “mutlak idealizm” olarak nitelendirmektedir (Wood, 2018: 127, 131-5). Wood, bu yaklaşımları, ideolojik mücadelelere önem vermeleri,

sosyal değişimi diğer aktörlerle ilişkilendiren ve işçi sınıfını değerlendirmekten kaçınan bir tavır bütünlüğü ortaya koymaları nedeniyle “yeni hakiki sosyalistler” olarak nitelendirmektedir (Abele vd., 2016: 327).

Taraflar arasındaki bu tartışma, sınıf temelli siyaset yapma biçimlerinin aşındığı bir dönemde gerçekleşmektedir. Sınıf temelli siyaset ifadesi, siyasetin anti-kapitalist bir içeriğe sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Bu ifade, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinde siyasetin sınıfsal bir içeriğe sahip olduğu anlamına gelmektedir. 1980’li yıllarla birlikte, siyasetin sınıfsal içeriği aşınmaya başlamıştır. Bu aşınma, refah devleti döneminin toplumsal büyüme ve sınıfların kazanımları arasındaki bağa dayalı ilişkinin değiştiği ve küresel düzeyde piyasaların gelişiminin böyle bir bağ içermediği süreçte gerçekleşmiştir. Bu durum, Keynesyen döneme özgü siyaset yapma biçimlerinin, kimlik temelli siyaset yapma biçimleri lehine geri plana düşmesi anlamına gelmektedir. Ancak, bu durum, toplumsal sınıfların anlamsız birer ifade biçimi olduğu anlamına gelmemektedir. Küresel kapitalist dönemde, toplumsal sınıfların varlığı devam etmektedir. Kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin siyasal ve ekonomik alanlar arasında oluşturduğu ayrım da varlığını sürdürmektedir (Riley ve Brenner, 2022: 8-10). Bu bağlam, düşünürlerin toplumsal sınıf olgusu, ideoloji ve buna bağlı olarak kapitalist toplumda siyasetin konumuna ilişkin görüşlerinin olduğu bağlamdır.

Bu bağlamın oluşum sürecinde, kapitalist merkez ülkelerde işgücünün üretime katılma biçimlerinde yaşanan değişimler, yeni toplumsal hareketler ve küresel düzeyde örgütlenmelerin ortaya çıkması, düşünürlerin topluma ilişkin düşüncelerini etkileyen önemli gelişmelerdir. Mouffe, küresel kapitalist dönemdeki yeni oluşumları inceleyebilmek amacıyla, marksist kategorilerin yapıbozuma uğratılması gerektiği ve bu şekilde marksist yaklaşımın güncel duruma uygun hale getirilebileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, ekonomizm eleştirisi olarak siyasal hedefler ile toplumsal failer arasında, üretim ilişkilerindeki konumlarından kaynaklanan hiçbir mantıksal ve zorunlu bir ilişki olmadığını öne sürmektedir. Yeni toplumsal hareketlerin görünür olduğu bir bağlamda, siyasete yönelik stratejilerin siyasal eklemlenme momentine önem vermesinin gerektiği ve buna ilişkin siyasal çözümlemenin kilit kavramının *hegemonya* olduğunu savunmaktadır. Mouffe, hegemonya kavramını ‘tarihsel zorunluluk’ kavramının yaşadığı krize bir cevap olarak değerlendirmektedir (Laclau ve Mouffe, 2017: 10-11, 14, 32, 147-148). Mouffe, toplumsal failer ile ideoloji arasındaki bağın olumsal olduğu ifadesiyle birlikte, toplumda çeşitli ideolojileri eklemlleyen bir hegemonyanın varoluşunu tarif etmektedir. Wood, konuya eleştirel bir yaklaşımla, bu tarz bir hegemonya yaklaşımının, ortak paydası oldukça küçük ve birbirinden farklı özgürleştirme projelerinin bulunduğu bir içeriğe sahip olduğunu ifade etmektedir (Wood, 2018: 15). Mouffe, Wood’un eleştirdiği birbirinden farklı olma halini, siyasal olarak eklemlenme düşüncesi üzerinden olumlamaktadır. Siyasal alanla sınırlandırılmış bir

biçimde ele alınan hegemonya kavramının, her zaman için bir sınıfın hegemonyası anlamına gelmeyeceğini ve bunun aksini iddia etmenin ise ekonomik determinizme yol açacağını savunmaktadır (Laclau ve Mouffe, 2017: 120).

Küresel kapitalist dönemde ekonomik büyüme ve toplumsal sınıflar arasındaki bağın gerilemesinin oluşturduğu ortamda, Mouffe'un siyasal alana, ideolojiye ve sınıf olgusuna ilişkin yaklaşımı, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin bütünselliği fikrini içermemektedir. Bu yaklaşımda toplumsal olana dair inceleme, siyasalın oluşturucu vasfına odaklanan bir içeriğe sahiptir. Eğer, üretim ilişkilerinden kaynaklanan sorunlar, siyasal alanın diline çevrilebilirse siyasal alanda bir sorun olarak ele alınabilmektedir. Bu görüş sonucunda, kapitalizmin bütünselliği parçalanarak görünmez kılınmaktadır. Post-marksist görüşte, kapitalizmin bütünselliğinin reddiyle birlikte, ekonomik düzeye eşitlenen kapitalizm, kültürel, sosyal, dinsel vb. alanların yanı sıra bir alan olarak sıralanmaktadır (Üstüner, 2007: 335). Kapitalizmin bu yorumuyla birlikte sınıf olgusu, kültürel, etnik, dinsel vb. olgularla eşitlenmektedir.

Wood, kapitalist toplumsal bütünlüğe ilişkin metodolojik vurgusu temelinde, küresel kapitalist dönemde ortaya çıkan akımları, ideoloji ve politikayı toplumsal temellerinden soyutladıkları için eleştirmektedir. İdeoloji ve politikanın toplumsal temellerle bağının koparılması dolayısıyla sınıf olgusunun toplumsal incelemeler bakımından önemi ortadan kalkmıştır. Bu yaklaşımlar temelinde, artı değer elde etme ilişkisi olarak sermaye ve emek arasındaki ilişkisellik diğer bir deyişle üretim ilişkileri toplumsal incelemenin merkezinden uzaklaştırılmaktadır (Wood, 2018: 20, 79). Küresel düzeyde siyasette 'yeni' konuların ağırlık kazandığı bir bağlamda, eskinin kurumsallaşmış siyaseti aşınmaktadır. Wood, tarihsel maddeciliğin temel önermesi olan insanların toplumsal yaşamının kurulmasında üretimin ve artığın elde edilmesi ilişkilerinin merkeziliğini işaret eden önermenin bu bağlamda sorgulanmaya başladığını ifade etmektedir. Bu sorgulamalar sonucunda, toplumsal alana ilişkin incelemelerde kapitalist üretim ilişkileri, insanların yaşamlarını etkileyen başka koşullarla eşitlenmektedir (Wood, 1990: 66; Wood, 2018: 91). Wood, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin, sınıf olgusunun üretim ilişkisindeki konumuyla bağlantılı bir şekilde incelenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bununla bağlantılı olarak, toplumsal incelemeler ve siyasal projelerin merkezi konumunda işçi sınıfının olması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca, diğer toplumsal sınıflarla ilişkinin bu temelde kurulması gerektiğini ifade etmektedir. Radikal demokrasi eleştirisi bağlamında, yeni toplumsal hareketlere özgü olarak değerlendirilen alanlarda ortaya çıkan gelişmelerin, işçi sınıfına veya ekonomik merkeze ulaşmadığı sürece marjinal ve etkisiz kalacağını ifade etmektedir (Wood, 2018: 230-1, 233).

Küresel kapitalist dönemde siyasal alanda yeni toplumsal aktörlerin ortaya çıktığı ve bu oluşumların toplumsal bütünsellikten bağımsız bir biçimde ele alınması

gerektiğini ifade eden Mouffe, ekonomik alan ve siyasal alan arasında oluşan ayrım, tarihsel zorunluluk olmadığı gerekçesiyle kapitalist toplumsal bütünlük çerçevesinde değerlendirmemektedir. Bu nedenle, ekonomizm eleştirisi ideolojizme kayan söylemlerin oluşmasıyla sonuçlanabilmektedir. Dolayısıyla, toplumsal inceleme siyasal alanın terminolojisiyle sınırlı bir biçimde değerlendirilmektedir. Hegemonya kavramı, temel olarak siyasal alana ilişkin bir kavramsallaştırma değildir. Üretim ilişkilerine referans verildiği noktada, incelenen sorun, hegemonya kavramsallaştırmasıyla birlikte, siyasal alanın yöneten yönetilen ilişkisine dair bir soruna dönüşmektedir. Kavram, bu içerikle birlikte, kapitalist toplumsal bütünsellik yerine siyasal alanı tek yanlı bir biçimde açıklamak için kullanılmaktadır. Mouffe, emek sürecindeki gelişmeleri siyasal alanın diline tahvil ederek çözümlemektedir. Buna karşın Wood, Mouffe'un yaklaşımına mesafeli durarak, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin bütünselliğine odaklanmaktadır. Buna göre, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkileri bağlamında artık elde etme ilişkisinin ekonomik alana ait olarak görülmesi, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinde siyasal zor ve ekonomik zorun oluşturduğu ilişkiselliği hem gösterir hem de gizlemektedir (Wood, 2018: 154).

Kapitalist toplumlarda siyasetin siyasal alanın sınırlarında yürütülmesi, kapitalist toplumsallığın kuruluş ve işleyiş biçiminden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğindeki değişimleri açıklayabilmek için bu bütünselliği dikkate almak gerekmektedir.

3. Küresel kapitalist bağlamda siyaset eleştirisi

Bir önceki bölümde, kapitalist toplumlarda ekonomik alan ve siyasal alan arasındaki ayırmadan kaynaklanan konu başlıkları ve bunlara yönelik Mouffe-Wood karşılaştırması, küresel kapitalist dönemde oluşan yeni dinamikler bağlamında incelendi. Bu bölümde, kapitalist toplumsallık bağlamında siyasette ortaya çıkan yeni dinamikler değerlendirilecektir. Kapitalist toplumlarda refah devleti siyasetinden neoliberal siyasete geçişin yaşandığı süreçte oluşan eğilimlere, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğini değerlendirmek için odaklanmak gerekmektedir.

Bu bağlamda Mouffe, küresel kapitalist dönemde siyasette yaşanan değişimleri açıklamak amacıyla liberal demokrasi kuramının eleştirisini yapmaktadır. Bu noktada Mouffe, Rawls'ın liberal demokratik kuramının, siyasetin çıkarlara ilişkin yönünü yok sayarak toplumların ekonomik, kültürel vb. sorunlarının çözüldüğünü varsaymasının hatalı bir yaklaşım olduğunu ifade etmektedir (Mouffe, 2009: 29-30). Bu eleştiri, Mouffe'un yaklaşımın en önemli özelliklerinden birini oluşturması bakımından önemlidir. Mouffe, Schmitt'in liberalizm eleştirisinden faydalananak ortaya koyduğu tarafsızlık eleştirisinde,

liberal yaklaşımların siyasal olanı kavramak bakımından ciddi bir eksiklik içinde bulunduklarını ifade etmektedir. Mouffe'a göre, siyasal olanın antagonistik boyutunun göz ardı edilmesi en önemli eksikliktir. Ancak, Mouffe, Schmitt'in liberalizm eleştirisinden faydalanırken, ulusal sınırlar içinde antagonizmayı yok ederek homojenleşme taraftarı bir tavır ortaya koyan Schmitt'in yaklaşımından farklılaşmaktadır. Homojenleşme fikri yerine, siyasal olanın antagonistik olma niteliğini, liberal demokratik ilke ve kurumlarla 'eklemlemeyi' hedeflemektedir. Bu amaçla, '*agonizm*' olarak ifade ettiği ve siyaseten rakip olmayı içeren bir siyaset önermektedir (Mouffe, 2009: 102). Siyasetin bu şekilde yapılandırılmasıyla birlikte, antagonizma yaklaşımında ifade edilen siyasal olanın biz ve onlar ayrımına dayalı yapısının, liberal demokratik kurum ve ilkelerle uyuşacağı düşüncesi gelişmektedir. Siyasetin teknik bir mesele haline getirilerek, uzlaşma temelli bir kurgusunun olması eleştirilen bir husustur. Uzlaşmaya yönelik eleştiriye, yukarıda bahsedilen ekonomik, sosyal sorunların çözüldüğünü varsaymanın hatalı olduğuna yönelik eleştiriyle birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Bu nedenle Mouffe, küresel kapitalist dönemde siyasette ortaya çıkan krizin nedenlerinden bir tanesinin, siyasal olanın antagonistik niteliğinin yok sayılması olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla, siyasete yönelik önerisi, siyasal olanın antagonistik niteliğini liberal değer ve kurumlarla ekleme fikri üzerinde yükselmektedir. Bu ekleme fikri, liberalizmin Schmitt'e dayalı bir biçimde eleştirilmesi ve Schmitt'in kuramının homojenleşmeye yaptığı vurgudan kaçınmaya ilişkin bir içeriğe sahiptir (Mouffe, 2009: 55). Bu şekilde, siyasal sisteme ilişkin çoğulculuk çağrısının temeli oluşmaktadır. Çoğulculuk tartışması, küresel kapitalist dönemde gittikçe görünür hale gelmeye başlayan farklılığa ilişkin taleplerin siyasal hale gelmesine yönelik bir tartışmadır.

Küresel kapitalist dönemde piyasanın düzenleyiciliğine yönelik teknik söylemin gelişmesiyle birlikte, piyasanın evrensel ve nötr olduğuna yönelik tezler baskın hale gelmektedir. Bu durumu, piyasaya karşı duyulan güven ve bunun ifade edildiği birçok metinde görmek mümkündür (Çitçi, 2008: 5-6). Bu gelişmelerin oluşturduğu bağlamda Mouffe, liberal demokratik kuramların siyasal alana ilişkin ikinci zayıf argümanı olarak, liberal demokratik ilkelerin evrensel ve nötr olduğunu varsayan argümanı eleştirmektedir. Bu varsayım, liberal kuramların en önemli zayıflığı olarak, siyasal olanın antagonistik boyutunu reddeden bir içeriğe sahiptir. Küresel kapitalist dönem toplumlarında, liberal siyasetin ilkelerinin evrensel ve nötr olarak yorumlanmasının, siyasette yaşanan sorunların kaynaklarından biri olduğunu ifade etmektedir (Mouffe, 2009: 66). Mouffe, çağdaş dönemde liberal demokratik kurum ve ilkelerin içinde bulunduğu sorunlu durumdan nasıl çıkması gerektiğine ilişkin önerisini ortaya koymak için, bu eleştiriyle düşünsel bir altyapı hazırlamaktadır. Bu çerçevede Mouffe, sosyal ilişkilerin kurulumunda iktidarın etkisine dikkat çekmektedir. Liberal yaklaşımlardaki evrensellik ve nötrlük

varsayımı, sosyal ilişkilerin kurulumunda iktidarın etkisini görmezden gelmektedir. Bununla bağlantılı bir biçimde, iktidarın sosyal ilişkilerin kurucu unsuru olduğundan yola çıkarak, iktidarın bu niteliğini dışlamayan bir tür siyasete ulaşılması gerektiğini savunmaktadır (Mouffe, 2009: 100). Küresel kapitalist dönemde neoliberal düzenlemelerle birlikte yükselen siyaset pratikleri, siyasetin nötrleşmesini hedefleyen bir içeriğe sahiptir. Siyasal olanın antagonistik boyutunun yok sayıldığı bu uğrakta, kapitalist toplumlarda siyasette uzlaş ve piyasanın teknik dilinin hakim olması gerektiğine ilişkin görüşler baskın hale gelmiştir. Bu bağlamda, Mouffe, bu gelişmelerin siyasal alandaki karşılığı olan neoliberalizmi eleştirmektedir. Mouffe'un nötrleştirme çabalarına karşı önerisi, liberal demokratik kurumların radikalleştirilmesiyle birlikte sosyal demokrasinin güncellenmesidir. Bu çerçevede, ekonomik ve sosyal sorunların varlığını kabul eden, bu denklemde siyasetin agonistik niteliğini öne çıkaran bir anlayışın geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Bu noktada Mouffe, tarihsel maddeci gelenekteki diğer yorumlardan farklı olarak, liberal demokratik kurumların burjuva niteliğe sahip olduğu görüşünün bir kenara bırakılması ve demokrasiyle sosyalizmin birbirine eklenmesi temelinde, bir tür radikalleştirme programının ortaya koyulması gerektiğini ifade etmektedir (Laclau ve Mouffe, 2017: 103-4). Mouffe, küresel kapitalist dönemde ulusal düzeydeki siyasal yapılanmaların aşınması sonucunda ortaya çıkan sorunların, bu yapılanmaları radikallestirmek suretiyle radikal demokrasiye uygun bir niteliğe büründürerek, aşılmasının mümkün olduğunu ifade etmektedir. Mouffe, eleştirisini siyasal alan odaklı bir biçimde yürütmektedir. Kapitalist toplumsallıkta ekonomik alan ve siyasal alan arasındaki ayrımın veri sayılmasıyla birlikte, siyasal alanın özerkliği düşüncesi temelinde, siyasal alana ilişkin değerlendirmeler ve öneriler aracılığıyla küresel kapitalist dönemde siyasetin değişen niteliğinin açıklanabileceğini ve dönüştürülebileceğini savunmaktadır.

Mouffe, Schmitt'in görüşleriyle birlikte liberal demokrasi anlayışını eleştirdiğinde, siyasal olan ve siyasal alanın içeriğine ilişkin savlar ortaya koymaktadır. Mouffe'un Schmitt'e referansla siyasal olana ilişkin yürüttüğü tartışma aracılığıyla var olan somutluğu açıklaması, siyasetin konumlanışını kavrama olanağı sağlamaktadır. Ancak, burada tartışma konusu olabilecek nokta, siyasal olanın içeriğidir. Siyasal olan, siyasal alanın tarihsel somutluğu bağlamında, formların inşa edildiği gerçekliktir. Siyasal olan, bu gerçeklikle sınırlandırılmıştır. Diğer bir ifadeyle, siyasal alanın sınırlarıyla sınırlandırılmış bir siyasal olan içeriği bulunmaktadır. Kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkileri temelinde, siyasal olan, siyasal alanının özgül yapılanması nedeniyle siyasal alanla sınırlandırılmış nesnel antagonistik bir konumdur. Ancak, bu konum siyasal alan kapsamında değil, onun dışında sınırlandırılmıştır. Kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkileri bağlamında, siyasal alan ile ekonomik alan arasındaki ayrım, toplumsal gerçekliğin kapitalist

üretim ilişkileri temelinde oluşmasıyla ilişkilidir. Siyasal alan, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin bir unsurudur. Kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin bir unsuru olarak siyasal alan, çeşitli tarihsel dönemlerde farklı biçimlere bürünmüştür. Bu tartışmalarda siyasal alan, mutlak olarak devletle özdeş bir biçimde ele alınmamaktadır. Kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkileri bağlamında, sınıf siyasetinin siyasal alanda yapılması kaçınılmazdır. Sınıf siyasetinin siyasal alanda yapılması, sınıf olgusunun siyasal olan niteliğini, siyasal alanın özelliklerine bağlı bir biçimde yapılandırmaktadır. Mouffe, bu durumu dikkate almadan, sınıf olgusunu diğer kültürel antagonizmalarla eş değer tutmaktadır (Akbulut, 2011: 19, 21-22, 25). Mouffe'un siyasal olana ilişkin argümanları, aynı zamanda siyasal alan ve ekonomik alan arasındaki bağlantıları görünmez kılmaktadır. Bu eğilimin bir örneğini demokrasi tartışmasında görmek mümkündür.

Küresel kapitalist dönemde, demokrasi ve demokratik düzenlere ilişkin hakim bir söylem gelişmiştir. Bu gelişmelerden önceki tarihsellikte, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin gelişimi sürecinde demokrasinin anlamında ve niteliğinde yaşanan değişimler dikkat çekmektedir. Temsili demokrasi ve doğrudan demokrasi ayrılığı biçimini kazanan bu anlam yelpazesi, küresel kapitalist dönemde siyasal alanın dönüşümünü anlamlandırabilmek için önemli bir noktadır. Çünkü, araştırmacılar, küresel kapitalist dönemde demokrasiye yönelik savlarını temellendirmek için demokrasinin kökenine ilişkin bir tartışmanın gerekli olduğunu düşünmektedir. Kökene yönelik inceleme, demokrasinin doğası, demokrasinin sınıfsal temeli ve demokrasinin tarihsel unsurları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bakımdan, antik dönem demokrasisi ile günümüz demokrasisi arasındaki farkın ne olduğu önemli bir tartışmadır. Mouffe, demokrasinin iki türü arasındaki farkın boyuta ilişkin değil, demokrasinin doğasına ilişkin bir fark olduğunu ifade etmektedir. Demokrasinin doğası, liberal demokrasinin kurulumunda çoğulculuğun konumu üzerinden açıklanmaktadır. Buna göre, liberal demokrasi sembolik bir düzen olarak çoğulculuk, ayrışma ve çatışmanın meşrulaşması bakımından önem taşımaktadır. Mouffe, agonistik siyaset anlayışına uygun olarak, çoğulculuğun ekstrem boyutlarda ortaya koyulması durumunda, siyasal olanın biz ve onlar üzerinden kimlik oluşturan yanının yok sayılacağını ifade etmektedir (Mouffe, 2009: 18-20). Wood, demokrasiye ilişkin farklı bir bakış açısına sahiptir. Demokrasiye ilişkin değerlendirmelerin, Amerikan demokrasi yorumuyla birlikte, nitelik değiştirdiğini ifade etmektedir. Buna göre, demokrasinin '*demos*'a diğer bir ifadeyle yoksulların egemenliğine ilişkin sınıfsal çağrışımlardan koparıldığını belirtmektedir. Bu şekilde, liberal demokratik kurumların sınıfsal egemenliğe ilişkin içeriğinin muğlaklaştırıldığını savunmaktadır (Wood, 2018: 99-100). Bu temelde şekillenen siyasal alan, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin bütünselliği içinde, siyasetin ekonomik alana hapsedilen sınıfsallıktan bağımsız ve kendine 'has bir dili olduğu görünümünü' ortaya çıkarmaktadır. Kapitalist toplumsal mülkiyet

ilişkilerinde siyasal alan ve ekonomik alan arasındaki yapısal bağlantı, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğini oluşturan temeldir.

Küresel kapitalist dönemde siyasette baskın bir konuma gelen demokrasi söylemi, siyasetin niteliğini ortaya koyması bakımından çok önemli bir konu başlığıdır. Mouffe’a göre, demokrasi halkın egemenliği ve demokratik kuralların uygulandığı sembolik altyapıdan oluşmaktadır. Bu yorumda, liberal demokrasi kuramının kimi unsurlarını görmek mümkündür. Ancak Mouffe, demokrasinin sadece liberal kurumlardan ibaret görülmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenle, halk egemenliğine ilişkin yaşanan değişikliklerin, Batı demokrasilerinin önündeki en büyük sorunlar olduğunu ifade etmektedir (Mouffe, 2009: 2). Mouffe, demokrasiye yönelik değerlendirmesinde siyasal alanın sınırları dahilinde bir değerlendirme ortaya koymaktadır. Wood, Mouffe’un siyasal alanın özerkliğine yönelik temel önermesine karşın, siyasal alanla ekonomik alan arasındaki içsel bağın önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Mouffe’un halk egemenliği üzerinden yaptığı tartışmayı, küresel kapitalist dönem ve ulus-devletlerin varlığına yönelik bir tartışma biçiminde yürütmektedir. Wood, 1980’li yıllar ve sonrası dönemde yaşanan gelişmeleri, fordizmden esnek çalışma biçimlerine dayalı üretime geçiş olarak değil, kapitalizmin emek sürecini kontrol etme, daha ucuza üretme ve kâr etme olgusunun evrenselleşmesi olarak ele almak gerektiğini ifade etmektedir. Küresel dönemde kapitalist değişim, ‘kapitalizmin evrenselleşmesi’ ve kapitalist toplumsal ilişkilerin hayatın her alanında daha fazla görünür olduğu bir süreçtir. Wood’a göre, küreselleşme döneminde refah devleti uygulamalarının aşınması, neoliberalizmin yaygınlaşması ve politik tercihlere bağlı bir gelişmedir. Bu nedenle, refah devletinin aşınması, kapitalizmin evrenselleşmesinin doğal bir sonucu olarak nitelendirilmemektedir (Wood, 1997: 550-551, 558). Wood’un bu yorumuna şöyle bir ek yapmak faydalı olacaktır. Refah devletinin, dünyanın her bölgesinde aynı hız ve biçimde gerçekleşen bir süreç olmamıştır. Temel olarak kapitalist merkez ve çevre ülkeler arasında bu gelişmelerin gerçekleşme hızı ve biçimi bakımından farklılıkların varlığından söz etmek mümkündür.

Refah devletlerinde uygulanan üretim alanı ve bölüşüme yönelik düzenlemeler, Küresel kapitalist dönemde neoliberal düşüncenin yaygınlaşmasıyla birlikte piyasanın evrenselliği ve nötrlüğü ilkesi temelinde aşındırılmıştır. Bu gelişmelerin diğer bir yüzü olarak siyaseti yürüten kurumların birbirine benzer hale gelmesiyle birlikte, siyasal pazarlama ve tüketiciye duyarlı seçim mekanizmaları gelişmiştir. Bu temelde, liderlik olgusunun daha fazla önem kazandığı görülmektedir (Çitçi, 2008: 13). Mouffe, siyasal alanda ortaya çıkan bu değişimleri, liberal demokrasinin ve liberal düşüncenin açıklayamadığı temel sorunlar olarak ifade etmektedir. Siyasal alanda antagonizmanın yok sayıldığı bir ortamda, antagonizmanın bir şekilde popülist siyaset aktörleri tarafından görünür kılınacağını ve popülist siyasetin bu bağlamda yükselebileceğini söylemektedir. Liberal

demokrasinin günümüzde bulunduğu koşullarda, sağ kanat popülist siyasi aktörlerin ortaya çıkması, siyasi uzlaşma olarak nitelendirilen neoliberal siyasetin bir ürünüdür (Mouffe, 2005: 51) Mouffe, siyasal uzlaşmaya ilişkin neoliberal siyaseti eleştirmektedir. Bu nedenle, siyasette uzlaşının, eşitlik ve özgürlük gibi değerlerin kabulü için gerekli olduğunu fakat, bunların nasıl uygulanacağına ilişkin uyuşmazlık ve rekabetin olması gerektiğini savunmaktadır. (Mouffe, 2015a: 40). Bu bağlamda, uyuşmazlık ve rekabete ilişkin düşünceler, küresel kapitalist dönemde demokrasi tartışmasının bir boyutunu oluşturmaktadır.

Mouffe, küresel kapitalist dönem demokrasilerinde yaşanan sorunları, siyasal olanın antagonistik niteliğini yadsımayla ilişkilendirmektedir. Mouffe'a göre, demokrasinin ihtiyaç duyduğu unsur, çoğulculukla bağdaşan bir biz/onlar ayrımının kabul edilmesidir. Bu temelde, siyasal kavramıyla ifade edilen antagonizmanın, çoğulculuk ve siyasal rakipliğin bileşimiyle birlikte, 'agonizma'ya dönüşmesi hedeflenmektedir (Mouffe, 2015a: 22, 37). Siyasal rekabetin ehlileştirilmesi anlamına gelen agonizma düşüncesi, günümüz demokrasisinin sorunlarına çözüm olarak sunulmaktadır. Mouffe, agonizma temelinde yapılandırılan siyasete yönelik ifadelerinde, çoğulculuk ile antagonizmanın bağdaşması sonucunda oluşan agonistik tartışma ortamında, tartışmaya dahil olanlar ile tartışmadan dışlanması gerekenler arasında bir ayrım yapılması gerektiğini savunur. Buna göre, demokratik toplum, temel kurumlarını sorgulayanları meşru hasımlar olarak değerlendiremez. Bu nedenle, tartışmadan dışlama meşrudur. Siyasal kurumların doğasına ilişkin tartışma yapılabilse bile, ortak bir sembolik alanın paylaşılmasının zorunlu olduğunu savunmaktadır (Mouffe, 2015a: 139). Mouffe'un liberal demokratik kurumlarla sosyal demokratik fikirleri harmanlamaya dayalı siyasi tahayyülü, bu noktada bir kez daha görünür hale gelmektedir. Ancak, radikal demokratik pratikleri siyasal alan sınırları dahilinde düşünmektedir. Siyasete yönelik yorumun, siyasal alanının sınırlarına sıkışmış olmasının bir sonucu olarak siyasetin özerkliği fikri, bu görüşü destekleyen bir diğer hattır. Bu doğrultuda, siyasal olan ile sınıf olgusu arasındaki ilişki olumsuzluktan öte bir muğlaklık olarak nitelendirildikten sonra, siyasal alan incelemesi siyasal alanın içine kapalı bir inceleme haline gelmektedir.

Küreselleşmeyle birlikte, kapitalizm ve demokrasi arasındaki bağlantıda çeşitli değişimler ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, küreselleşmenin bu ilişkiselliği nasıl etkilediği önemli bir sorunsal haline gelmektedir. Küresel kapitalist dönemde demokrasinin baskın söylem haline gelmesiyle birlikte, demokrasinin içeriğinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Refah devleti döneminin sınıf temelli siyaset yaklaşımından kimlik temelli bir siyaset yaklaşımına geçiş yaşanmıştır. Bunun temel nedeni, 1970'lerde kapitalist toplumların deneyimlediği krizlerdir. Bu krizler sonrası, ekonomik büyüme ve toplumsal sınıfların kazanımları arasındaki bağ aşınmaya başlamıştır. Ekonomik olarak gerilemeye başlayan toplumsal sınıflarla, bu süreçte zenginleşen toplumsal sınıflar arasında derin ayrımlar

oluşmaya başlamıştır. Kapitalist piyasaların evrenselleştiği bu bağlamda, toplumsal büyüme algısının dönüşmesine koşut olarak kimlik temelli bir siyaset anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Bu gelişme, dünyanın her yerinde birbirine benzer ve politik olarak olumlanan bir biçimde gerçekleşmemiştir. Ancak, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğinde sınıf temelli siyasetin öneminin azaldığını söylemek mümkündür.

Bu bağlamda, kimlik siyasetinin yükselmesiyle birlikte, siyasette çoğulculuğa yönelik tartışmalar ortaya çıkmıştır. Mouffe, küresel kapitalist dönem siyasetinde ortaya çıkan ve radikal demokrasinin de üzerinde yükselmesi gerektiğini ifade ettiği çoğulculuğa yönelik olumlayıcı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Buna karşın Wood, Mouffe'un siyasal alan sınırlarında yaptığı değerlendirmeyi yetersiz bulmaktadır. Wood, çoğulculuk fikrinin tüketici toplumu biçiminde küresel homojenleştirme anlamına geldiğini ifade etmektedir. Wood'a göre, çoğulculuk taraftarları meselenin bu yanını görmezden gelmektedir (Wood, 1990: 78-9). Wood'un işaret ettiği kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkileri bağlamında çoğulculuğun oluşturduğu homojenleştirme eğilimi, siyasal alan sınırları dahilinde kalan bir çoğulcu siyaset incelemesi tarafından değerlendirilmemektedir. Çoğulculuk düşüncesi, siyasal alanda kimliklerin çoğulluğu olarak ele alınmaktadır. Çoğulculuk, siyasetin hegemonik ilişkiselliğiyle birlikte yapılandırılmış siyasal alanın siyaseti olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, çoğulculuk düşüncesinin ikilemini oluşturmaktadır. Bir yanda küresel kapitalist dönemdeki homojenleştirme eğilimi, diğer bir yandan kimliklerin çoğulluğuna yönelik vurgu çabası bulunmaktadır.

Siyasetin niteliğinde bu değişimleri, uzamsal ve toplumsal yapıdaki görünüşleri ve sonuçları bakımından değerlendirmek konunun başka yönlerini de aydınlatması bakımından önemlidir.

4. Siyasetin uzamsal ve toplumsal yapısı

Küresel kapitalist dönem öncesi ulus devletlerin merkeziliğine dayanan yapı, uluslararası ve ulus-üstü örgütlenmelerin gücünün artmasıyla birlikte şekil değiştirmiştir. Ancak bu gelişme, ulusal devletlerin önem kaybettiği anlamına gelmemektedir. Bu yeni durum sonucunda, merkezde gelişmiş kapitalist ülkeler ve çevre kapitalist ülkeler arasında yeni ilişkiler ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin evrenselleşmesi biçiminde ortaya çıkan yeni ilişkiler, kapitalist toplumlarda siyasal alan ve ekonomik alan arasındaki ayırmda yeni dinamiklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kapitalizmin evrenselleşmesi sonrasında, ulusal sınırlar dahilinde ortaya çıkan eğilimlerden farklı olarak, siyasal alanda uluslararası piyasaya uygunluk biçiminde bir tür homojenleşmeyi destekleyen bu süreç, demokrasi açığı, popülizmin ortaya çıkışı, neoliberal devlet oluşumu vb. çeşitli

sıfatlarla nitelenmektedir. Refah devletine has olarak nitelendirilen yapıların aşınmasıyla birlikte siyasal alanda çeşitli değişimler yaşanmıştır.

Kapitalizmin evrenselleşmesi sonucunda sermayenin ulusal bağlarının yanı sıra küresel düzeyde gelişen ilişkilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Merkez ülkelerden çevre ülkelere yönelik sermaye akımları, bu akımların gerçekleşmesinden önce ortaya çıkan veya talep edilen piyasa düzenlemeleri ve çevre ülkelerin küresel kapitalizmdeki konumlanışları, ulus-devletlere yönelik çeşitli tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, sadece ulus-devletin varlığı veya yokluğuna ilişkin bir tartışma olarak değerlendirilmemelidir. Tartışma, küreselleşen kapitalizmle birlikte, sermayenin ulus devletin çeşitli düzenleme yeteneklerine ihtiyaç duyması bağlamında da değerlendirilmelidir (Wood, 2020: 20; 22). Toplumsal mülkiyet ilişkilerinin maddiliği temelinde ortaya çıkan politik yapılardan biri olarak ulus-devlet, sermayenin akışkanlığının önemli biçimde artmış olmasına karşın, emeğin göreceli olarak hareketliliğinin sınırlı kalması nedeniyle önemli bir politik aktör olarak varlığına devam etmektedir. Bu durum, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğini belirlemektedir.

Küresel kapitalist dönemde, siyasal alanın yeniden yapılandırılması temelinde, ulusal devletlerin siyasal mekanizmaları marjinalleşmiş, finansal sermayenin hareketleri ve bölüşüm, ilkesel düzeyde piyasa mekanizmalarına bırakılmıştır. Bu dinamikler eşliğinde, ideolojik ortamda neoliberalizm düşüncesi gelişmiştir. Neoliberal düşüncede bireycilik, sınırlı devlet, negatif özgürlük anlayışı, özel mülkiyetin kutsallığı, girişim özgürlüğü ve piyasalara yönelik aşırı bir güven görülmektedir (Çitçi, 2008: 4-6).

Küresel kapitalist dönemde siyasal alanda değişimleri değerlendiren Wood, küresel kapitalist dönemde, iktidarın dağınık bir yapı teşkil ettiğini ifade etmektedir. Bu durumun nedenleri, siyasal zor ve iktisadi zorun ayrışması, zorun sadece bireysel ve doğrudan bir biçimde değil bireysel olmayan ve dolaylı biçimlerde de uygulanabilmesidir (Wood, 2002: 127-8). Uluslararası sermaye, ulusal sınırları aşarak kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin dünya çapında yayılmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, kapitalist iktidar hem her yerde hem de hiçbir yerde olan bir yapıya bürünmektedir. Buna karşın, herhangi bir ulus-üstü örgüt, ulus devletlerin oynadığı rolü oynayamamaktadır. Dünyada piyasalar arasında çeşitlilik ve bölünmüşlük işaretleri bulunmaktadır. Dünya ölçeğinde bir piyasa bütünleşmesi yaşanmamıştır. Aksine kapitalizmin evrenselleşmesiyle birlikte, dünya daha fazla ulus devletten oluşan bir yapıya bürünmüştür (Wood, 2002: 129; 134-5; 137; Wood, 2020: 152). Farklı bir noktadan yaklaşmakla birlikte, benzer bir tespit yapan Mouffe, küreselleşmiş mekânın çok katmanlı ve eklemlenmeli bir yapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, muhalefetin yapacağı mücadelenin basitçe küresel düzeyde tahayyül edilemeyeceğini ifade etmektedir (Mouffe, 2015a: 131).

Wood, literatürde küresel kapitalist dönemde yaşanan sorunların nedenlerine ilişkin bir ayrımın var olduğunu ifade etmektedir: İlk görüş, küresel kapitalist dönemde yaşanan gelişmelerinin nedeninin küreselleşmenin bir sorunu olduğunu ifade etmektedir; ikinci görüş, yaşanan gelişmelerin kapitalist niteliğe sahip olmasının temel neden olduğunu savunmaktadır. Küresel şirket veya oluşumların sorunların nihai kaynağı olduğu görüşü, küresel kapitalizmde yaşanan gelişmeleri, ‘kapitalist’ olmaktan çok ‘küresel’ olmayla ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla, bu görüşe göre, muhalif güçlerin başlıca görevi, kapitalist sistemi sorgulamak yerine sermayenin küresel yayılımını hedeflemek olmaktadır (Wood, 2020: 155). Bu tarz bir eleştiri hattını küreselleşme karşıtı, milliyetçi, yerelci vb. muhalefetin ortaya çıkışında görmek mümkündür.

Mouffe, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğinde yaşanan bu değişimlerle birlikte, toplumsal aktörlerin nasıl bir siyaset yürütmesi gerektiğine ilişkin önerisinde, hem radikal siyasete yönelik hem de demokrasinin sorunlarına yönelik önermeler ortaya koymaktadır. Buna göre, günümüz toplumlarında yaşanan sorunlar, toplumların ilan ettiği ideallerden kaynaklanmamakta, bu ideallerin uygulanmamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, radikal siyasetin bu değerleri kapitalist mistifikasyon olarak reddetmeden, bu ideallerin etkili biçimde kullanılmaları için mücadele etmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu siyaset tarzının hedefinin, neoliberal kapitalist düzenlemeler olması gerektiğini ifade etmektedir (Mouffe, 2015a: 41). Wood, demokrasiye ilişkin yorumunda olduğu gibi sınıfsallığa vurgu yaparak, bu görüşü eleştirmektedir. Liberal düzenin ideallerinin sınıfsallığını göz ardı eden bu yaklaşım, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinde sınıf olgusunun özel niteliğini ve üretim ilişkilerinin merkeziliğini reddetmektedir. Wood, kapitalist toplumsallıktaki siyasal biçimlerin, sınıf olgusuyla bağı yok sayılarak incelenmesine karşı çıkmaktadır (Wood, 1990: 76-7). Mouffe’un küresel kapitalist dönemde siyasete ve siyaset yapma biçimlerine ilişkin önermeleri, Wood’un ‘kapitalist’ olma ve ‘küresel’ olmaya ilişkin yaptığı eleştirideki ayrıma denk düşmektedir. Ancak, Mouffe olaya farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Mouffe’un küreselleşmeye yönelik eleştirisi, küreselleşmenin neoliberal içeriğine ilişkindir. Küreselleşmenin neoliberal olmayan bir içeriğinin olabileceğini varsaymaktadır. Bu da, küreselleşmenin kapitalizmden bağımsız bir olgu ‘olduğu veya olabileceği/olması gerektiği’ görüşüne dayanmaktadır.

Küresel kapitalist dönemde ulus-üstü örgütlenmelerin görünürlük kazanması dikkat çekmektedir. Wood’un, bu tip ulus-üstü örgütlenmelere yönelik olumlayıcı bir değerlendirmesi yoktur. Fakat Mouffe, AB’nin güncel siyasetine ilişkin eleştirileriyle, içeriği değiştirilmiş bir AB fikrini birleştirmektedir. Kapitalizmin evrenselleşmesiyle birlikte, bölgesel düzeyde ulus-üstü örgütlenmelerin görünürlük kazanması önemli bir dinamiktir. Bu birliklerden belki de en önemlisi olarak AB, Mouffe’un siyaset, siyasal olan ve siyasal kavramına ilişkin düşüncelerinin

şekillendiği ve hedef aldığı bağlamı oluşturmaktadır. Mouffe, birçok kez doğrudan bu bağlama referans vermektedir. Avrupa’da popülist siyaset tartışmaları, neoliberalizm tartışmaları vb. konu başlıklarına değinmektedir. Bu nedenle, Mouffe’un neoliberalizm eleştirisi, AB’nin güncel siyasetine ilişkin eleştiriler içermektedir (Mouffe, 2015b: 92-3). Bu bağlamda, siyasal alanda devlet ve sivil topluma ilişkin çeşitli görüşler oluşmaktadır.

Küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğini değerlendirmek için toplumların sınıf yapısını değerlendirmek gerekmektedir. Bu temele dayanan bir toplumsal incelemenin, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin bütünselliğini dikkate alması gerekmektedir. Bu doğrultuda, küresel kapitalist dönemde toplumsal sınıflara yönelik kısa bir değerlendirme yapmak faydalı olacaktır. Aynı zamanda, bu değerlendirmeye birlikte tartışmanın sivil topluma ilişkin kısmına başlanacaktır.

Yirminci yüzyıl süresince, ABD’de üst sınıfların (en zengin %1’lik kesim) servet üzerindeki kontrolleri bir düzeyde var olmaya devam etmiştir. 1970’lerde yaşanan gelişmeler sonucunda, bu sınıflar siyasi ve ekonomik anlamda yaşadıkları sorunları çözmeye yönelik harekete geçmiştir. Yönetim kurullarındaki önemli üyeler, CEO’lar ve kapitalist faaliyetin bu halkasını çevreleyen teknik, finans ve hukuk aygıtlarının yöneticileri, kapitalizmin evrenselleştiği bu bağlamda, kapitalist iktidarın temel ve merkezi bir parçasını kontrol etmektedir (Harvey, 2015: 23, 41). Bu bağlamda oluşan neoliberal siyasetin içsel istikrarsızlıkları ve çelişkileri dolayısıyla siyasetin değişkenliğine, çoğulculuğa, geçişkenliğe, otonomluğa ve kültürel dogmatizme karşı duruşa dayanan siyaset yapma biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerin temeli olarak, sivil toplum³ olgusu görülmektedir. Bu bağlamda, sivil toplum-devlet ayrımı temelinde yükselen hareketler gelişmektedir (Harvey, 2015: 6).

Küresel kapitalist dönemde siyasal alanda yaşanan değişimlerle birlikte yaşanan yeniden yapılandırma sonucunda, devlet-sivil toplum ilişkisine ilişkin çeşitli düşünceler ortaya çıkmıştır. Sivil toplumun yeniden yapılandırıldığı bu bağlamda, sivil toplumun demokrasinin kaynağı olarak değerlendiren yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu temelde sivil toplum, birçok toplumsal faaliyette ve alanda devletin alternatifi bir konuma getirilmiştir. Bununla bağlantılı olarak, sivil toplum, muhalefetin kaynağı olarak düşünülmüştür. Sivil toplumun yeniden yapılandırıldığı bağlamda oluşan muhalefet biçimleri, milliyetçi, yerelci vb. biçimler alabilmektedir (Harvey, 2015: 86). Wood, sivil topluma demokratikleşmeye yönelik bir önem

³ Küresel kapitalist dönemde, yöneten-yönetilen ilişkisinin siyasal alana aktarıldığı düzlem, kurumsal veya sivil toplum siyaseti temelinde somutlaşmaktadır. Kapitalizmde artığın elde edilmesi sürecinde iktisadi zor ile siyasi zorun ayrışması temelinde, yöneten-yönetilen ilişkisinde yönetilen olmak üretici olmanın doğrudan bir sonucu değildir. Bu bakımdan, yurttaşlık ile üretici olma hali arasında yapısal bir ayrım ortaya çıkmaktadır (Akbulut, 2012: 179, 189).

atfeden yaklaşımların, tarihsel maddeci gelenekteki önemli bir savı unuttuklarını belirtmektedir. Bu sav, sivil toplumun kapitalizme karşı mücadeleleri engelleyici bir yöne sahip olduğunu hatırlatmaktadır. Wood, sivil toplumcu yaklaşımların, elbette sivil toplumda ortaya çıkan ırkçılık, cinsiyetçilik vb. sorunların farkında olduğunu ifade etmektedir. Ancak, bahsi geçen sorunlar, sivil toplumcu yaklaşımlar tarafından birer hata olarak değerlendirilmektedir (Wood, 1990: 63, 74). Bu temelde, sivil topluma özsel olarak demokratik bir anlam atfeden görüşler ortaya çıkmaktadır. Demokrasinin, siyasal alanda bu tarz bir içerik kazanmasına yönelik yorumlar, temsili demokrasiye geçiş dinamiğinden sonra, önemli bir tarihsel değişim olarak küresel kapitalist döneme damga vurmuştur.

5. Sonuç

Kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin evrenselleşmesi sürecinde, mekânın algılanmasında değişimler, teknolojik gelişim ve sermaye hareketliliğinde hızlanmalar yaşanmıştır. Kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinde değişimin yaşandığı bağlamda, neoliberal söylemle birlikte, bireysel özgürlükler vurgusu temelinde oluşan kimlik politikası, çokkültürcülük ve kitleselleşen tüketim alışkanlıklarıyla birlikte, toplumsal adaleti sağlamak üzere yoğunlaşan toplumsal kuvvetlerin birbirinden kopuşu gerçekleşmiştir (Harvey, 2012: 130; Harvey, 2015: 49). Kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin evrenselleştiği ve kapitalizme dayalı toplumsal ilişkilerin yaygınlaştığı bu dönem, küresel kapitalist dönemdir.

Küresel kapitalist dönem kavramı, kapitalizmin ulusal piyasalar düzeyinde örgütlendiği biçiminden belirli bakımlardan bir farklılaşmayı ifade etmektedir. Ancak, kapitalizmde siyasal alanla ekonomik alan arasındaki yapısal ayrımın varlığını dikkate alarak yapılacak bir değerlendirme sonucunda, kapitalizmin temel işleyiş dinamiğinin hâlâ varlığını devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Kapitalizm, üreticilerden artığın ekonomik güce dayalı bir biçimde elde edildiği, üreticilerin yeniden üretimlerini piyasa mekanizmasına bağlı bir biçimde gerçekleştirdikleri, kapitalist olmayan üretim biçimleriyle bağlantılı olan siyasal statülerin ortadan kalktığı ve yerine ücretli emekçiyle kapitalist arasındaki sözleşme ilişkisini temel alan toplumsal ilişkilerin geçtiği bir toplumsal mülkiyet ilişkileri biçimidir.

Mouffe-Wood karşılaştırmasında tarafların toplumsal incelemeye ilişkin yaklaşımlarının ortaya çıktığı toplumsal bağlam, küresel kapitalist dönemin oluşum sürecidir. Küresel kapitalist dönemde, bölgesel siyasal oluşumların, dünya ölçeğinde etkisi olan uluslararası kuruluşların ve ulus-devletlerin faaliyetleri, düşünürlerin fikirlerini ifade ettikleri bağlamı oluşturmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan makale boyunca ifade edilen farklılıklar, düşünürlerin küreselleşme ve ulus devlet tartışmasına ilişkin düşüncelerinin oluşumunda etkili olmuştur. Bu bağlam,

geçmiş dönemde yürütülen çeşitli tartışmaların güncel siyasal gelişmeler eşliğinde yeniden ele alınmasını sağlamaktadır. Düşünürlerin farkı, bu konuları ele alış biçimlerinde ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal bağlamı oluşturan önemli bir diğer unsur siyasal düşüncelerdir (Pocock, 2006: 168). Bu bakımdan ekonomizm-ideolojizm tartışması olarak nitelendirilen tartışmanın, düşünürlerin tartışmasını bir ölçüde etkilediğini söylemek mümkündür. Sınıf olgusu ve ideoloji arasındaki bağlantıya ilişkin tartışma bir yanıyla evrensel bir tartışma, diğer bir yanıyla tarihsel bağlama ilişkin bir tartışmadır. Bu nedenle, karşılaştırma boyunca incelenen argümanlar, geçmiş dönemde kullanılan kimi argümanlarla benzerlik gösterebilmektedir. Bu ifade, tarihin tekrar ettiği anlamına gelmemektedir. Burada, söylemsel anlamda süreklilik arz eden kimi ifade biçimlerinin maddi bağlamla birlikte düşünülmesi sonucunda, nasıl ve neden yeni anlamlar kazandıklarının anlaşılabilir olacağı ifade edilmektedir. Mouffe-Wood karşılaştırması, bu önermenin bir örneği olarak değerlendirilmektedir. Bu tartışma temelinde, Mouffe tarafından, siyasal alanın özerkliği düşüncesi olarak görülebilecek bir yaklaşımla, siyasal alanın kendine has içeriğinin liberal demokratik kurumlarla harmanlanması önerilmektedir. Bu bağlamda, günümüz toplumlarının sorunlarının incelenmesi, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinde siyasal alan ve ekonomik alan arasındaki yapısal ayrımın sınırları dahilinde, siyasal alan merkezli bir incelemedir. Toplumsal incelemelerde, siyasal alan ve ekonomik alan arasındaki ayrımın epistemolojik bir bariyerle ele alınan bir ayrım olarak nitelendirilmesiyle birlikte, siyasal alanın özerkliğine dayalı düşünceler savunulmaktadır. Buna karşın, Wood, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinde siyasal alan ve ekonomik alan arasındaki ayrımı, bu tip bir ayrım olarak nitelendirmemektedir. Dolayısıyla, küresel kapitalist dönemde yaşanan değişimleri, siyasal alanla sınırlı bir incelemeye tabi tutmamaktadır.

Mouffe, yaklaşımının Post-marksist olarak adlandırılmasının nedenlerini, klasik Marksist şemadaki devlet ve hukukun sönmüneceği tezlerinin reddedilmesi ve bununla bağlantılı olarak, son haline bürünmüş bir toplum tahayyülünden uzak bir toplumu işaret etmek olarak ifade etmektedir. Klasik şemadaki yaklaşımların siyasalın antagonistik boyutunu göz ardı ettiğini savunmaktadır (Mouffe, 2015b: 98). Mouffe'un bu eleştirisi, Wood'un son haline bürünmüş bir toplum tahayyül etmemesinden dolayı, Wood'a yönelik bir nitelik taşımamaktadır. Ancak, Mouffe'un siyasal alana ilişkin düşünceleriyle Wood'un siyasal alana ilişkin düşünceleri birbirine zıt niteliktedir. Küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğinde yaşanan değişim süreci, Mouffe'un perspektifinde, siyasal katılıma ilişkin bir sorun olarak ifade edilmektedir. Kapitalizmde siyasal alan ile ekonomik alan arasındaki yapısal ayrım, siyaset yapma biçimine de yansımaktadır. Ekonomik alana ilişkin sorunların siyasal alanın diline çevrilmesi, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin bütünselliği içinde bir dinamik olarak ortaya çıkmaktadır.

Mouffe'un bakış açısı, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin işleyiş mantığı çerçevesinde siyasal alanla sınırlı bir nitelik taşımaktadır. Siyaset diline çevrilme ve siyasal olarak görünürlük arasında kurulan zorunlu ilişkisellik bağlamında, liberal demokrasi ve radikal demokrasi tartışmalarının yürütülmesi, tartışmanın siyasal alan sınırları içinde tartışılmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, küresel kapitalist dönemde, refah devleti yapısına sahip siyasal alan, ifade edilen değişim dinamikleriyle birlikte, küresel kapitalist dönemde siyasetin niteliğinin değiştiği bir yapıya yerini bırakmıştır. Bu değişim dolayısıyla, refah devleti döneminin ekonomik büyüme ve toplumsal sınıflar arasındaki bağa dayanan siyaseti yerini, ekonomik büyümenin refahla olan bağının zayıfladığı ve kimlik temelli siyasete bıraktığı bir siyasal alana bırakmıştır. Ayrıca, refah devletine ilişkin yapılanmaların aşınması, siyasetin niteliğinin dönüşmesinin hem bir sonucu hem de sürecin oluşumunu sağlayan faktördür. Ancak, kapitalist sıfatının kullanılmasını gerektirecek düzeyde, siyasal alan ve ekonomik alan arasındaki yapısal ayırım devamlılık göstermektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayımlanmasıyla ilgili olarak herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemektedir.

Finansman: Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yayın Etiği Beyanı: Yazar, çalışmanın etik olmayan bir sorun içermediğini ve araştırma ve yayın etiğinin dikkatlice gözetildiğini beyan eder.

Kaynaklar

- ABELE, F., COMNİNEL, G. ve MEIKSINS, P. (2016), "Socialism and Democracy: the political engagements of Ellen Meiksins Wood", *Studies in Political Economy*, 97(3), 320-336.
- AKBULUT, Ö. (2011), "Siyaset Biliminin Siyaseti", *Amme İdaresi Dergisi*, 44(4), 1-32.
- AKBULUT, Ö. (2012), "Kapitalizmde Siyasetin Siyasal Halleri", *Memleket Siyaset Yönetim*, 7(17), 178-199.
- BLACKLEDGE, P. (2017), *Marksist Tarih Kuramı Üzerine*, (İstanbul: Yordam Kitap) (Çev. Şükrü Alpagut).
- ÇİTÇİ, O. (2008), "Yeni Siyaset: Neoliberalizm ve Postmodernizmin Siyasal Projesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 2-32.
- HARVEY, D. (2012), *Postmodernliğin Durumu*, (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Sungur Savran).
- HARVEY, D. (2015), *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, (İstanbul: Sel Yayıncılık) (Çev. Aylin Onacak).
- LACLAU, E. ve MOUFFE, C. (2017), *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Ahmet Kardam).
- MOOERS, C. (2001), "The New Fetishism and Finance Capital", *Studies in Political Economy*, 66(1), 59-84.
- MOUFFE, C. (1983), "Working-Class Hegemony and Struggle for Socialism", *Studies in Political Economy*, 12(1), 7-26.
- MOUFFE, C. (1991), "Democratic Citizenship and the Political Community", Miami Theory Collective (Der.), *Community at Loose Ends*, (Minneapolis: University of Minnesota Press): 70-82.
- MOUFFE, C. (2005), "The 'End of Politics' and the Challenge of Right-wing Populism", Panizza, Francisco (Der.), *Populism and the Mirror of Democracy*, (London & New York: Verso): 50-71.
- MOUFFE, C. (2009), *Democratic Paradox*, (London: Verso).
- MOUFFE, C. (2015a), *Siyasal Üzerine*, (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Mehmet Ratip).
- MOUFFE, C. (2015b), *Dünyayı Politik Düşünmek: Agonistik Siyaset*, (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Murat Bozluolcay).
- POCOCK, J. G. (2006) "Theory in History: Problems of Context and Narratives", Dryzek, John, S., Bonnie Honig ve Anne Philips (Der.), *Oxford Handbook of Political Theory*, (Oxford: Oxford University Press): 163-174.
- RILEY, D. ve BRENNER, R. (2022), "Seven Theses on American Politics", *New Left Review*, (138), 5-27.
- ÜSTÜNER, F. (2007), "Radikal Demokrasi: "Liberalizm mi Demokrasi mi? Evet, Lütfen!"" , *ODTÜ Gelişme Dergisi*, (34), 313-336.
- WOOD, E. M. (1983), "Marxism Without Class Struggle?", *The Socialist Register*, (20), 239-271.
- WOOD, E. M. (1990), "The Uses and Abuses of Civil Society", *The Socialist Register*, (26), 60-84.
- WOOD, E. M. (1997), "Modernity, Postmodernity or Capitalism?", *Review of International Political Economy*, 4(3), 539-560.
- WOOD, E. M. (2002), "Globalisation and the State: Where is the Power of Capital?", Alfredo Saad-Filho (Der.), *Anti Capitalism: A Marxist Introduction*, (London: Pluto Press): 127-141.
- WOOD, E. M. (2016), *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, (İstanbul: Yordam Kitap) (Çev. Şahin Artan).

- WOOD, E. M. (2017), *Yurttaşlardan Lordlara: Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, (İstanbul: Yordam Kitap) (Çev. Oya Köymen).
- WOOD, E. M. (2018), *Sınıftan Kaçış: Yeni "Hakiki" Sosyalizm*, (İstanbul: Yordam Kitap) (Çev. Şükrü Alpogut).
- WOOD, E. M. (2020), *Sermaye İmparatorluğu*, (İstanbul: Yordam Kitap) (Çev. Oya Köymen).

Extended summary

The nature of politics in the global capitalist era, the C. Mouffe - E. M. Wood debate as an attempt to explain

Abstract

Social context has a quality that includes material and discursive elements within the integrity formed by social property relations. Considering thought and the social environment in which thought occurs as ontologically separated levels may lead to erroneous approaches. For this reason, throughout the article, it is aimed to conduct a social analysis by establishing the connection between political thought and its material basis. Therefore, the arguments put forward regarding the nature of politics in the global capitalist period will be evaluated in the capitalist social context. In the article, on the basis of the integrity of capitalist social property relations, the political-economic developments in the 1980s and afterwards and the changes in the nature of politics are discussed. In this context, C. Mouffe's and E. M. Wood's evaluations of the nature of politics in the global capitalist period are discussed because they are considered valuable in terms of representing different perspectives on the nature of politics in capitalist societies. The arguments put forward by researchers differ in terms of their research approaches, methods and views on social integrity in the global capitalist era. In the article, it is stated that in the background of this discussion, the distinction between the political sphere and the economic sphere, which is the specific aspect of capitalist social property relations in the global capitalist period, continues to exist, but significant changes have occurred in the nature of politics.

Key words: Democracy, global capitalism, politics, social context, welfare state.

In the political theory there are several aspects to the study of political thinkers, such as the Cambridge School, the great thinkers discourse and the social context approach. In this article we use the social context approach to examine the political theories of Mouffe and Wood. Social context has a quality that includes material and discursive elements within the integrity formed by social property relations. Theories have a mean in social property relations, which is the material basis of social thought. The term "social property relations" refers to the historically evolved relations between producers and the ruling classes, which are linked to class struggle and political-

economic developments. For this reason, the aim is to carry out a social analysis by examining the connection between political thought and the social environment.

The nature of politics is an important issue in political theory. Especially at a time when the nature of politics is changing. So we choose Mouffe and Wood of the theories about the politics. Because, in the article, on the basis of the integrity of capitalist social property relations, the political-economic developments in the 1980s and afterwards and the changes in the nature of politics are discussed. In this context, C. Mouffe's and E. M. Wood's assessments of the nature of politics in the global capitalist period are discussed because they are considered valuable in terms of representing different perspectives on the nature of politics in capitalist societies.

In this article, we aim to show that in the global capitalism of quality of changing in politics and the political. At this juncture, there are different approaches, but Mouffe and Wood are so important to inquiry main themes about the changes. Because they affect and are affected by several researchers. They have experienced some kind of different context at this time, in other way, they have seen a similar process some kind of. In the context of the European Union (EU), Mouffe has stated ideas about it and the deepening of its institutions and politics. In a different context, Wood has stated ideas in the context of the leading country (USA) of the global capitalist era and transition debates of the capitalism in the Anglo-European region. This difference is seen in the examination of the globalization process and its problems. To examine these, we should consider their context when they research politics. So that, we should understand their ideas more totality in their time. But, sometimes they stated some kind of universal ideas about politics such as ideologic and economic determinisms. To see, these ideas about their totality, we should continue.

Mouffe and Wood have different aspects of the global capitalist era's problems. During this time, the welfare state and similar ones have deteriorated, and as a result of this, several changes in politics and the political. Because their ideas on politics and the political are too different in several junctures. Mouffe concentrated on political subjectivity, institutions (they are not similar to one in liberal politics literature), and hegemony. She stated that contemporary politics face several problems because of their foundation of the political. In spite of this, Wood states that capitalism and politics' relationship, inquiry economic force, and political force's separation in the capitalist sociality. She shows how the political and politics stem from capitalist relationships and how it is structuralised. In this article, the aim is to show that and why their ideas are different from each other. On other side, we will see that their approaches stem from global capitalist era. To see it, we should concentrate every idea on politics and the political even if they do not agree with our explanations.

The arguments put forward by researchers differ in terms of their research approaches, methods, and views on social integrity in the global capitalist era. In the article, it is stated that in the background of this discussion, the distinction between the political sphere and the economic sphere, which is the specific aspect of capitalist social property relations in the global capitalist period, continues to exist, but significant

changes have occurred like politics. These conditions affect every thinkers in the global capitalist era. The Mouffe-Wood controversy could be found in these dynamics even if they have inquired with different aspects of global capitalism. If we improve our approaches to examining thinkers in this way, we can reach more inclusive ideas about prominent thinkers. As a result, in the global capitalist era, the political and politics have a particular meaning because of this, it has subjected several aspects to the research.